

HAZUGSÁG NÉLKÜL

Világossá vált előttem, hogy mindenekfölött hazudnunk nem szabad. Legkevésbé önmagunknak. Ha valaki, akkor mi tudhatjuk ezt. Kortásaink az elmúlt évtizedekben a hazugságok különös légkörében éltek. Hazudtak elsősorban önmaguknak. S milyen biztosan jár a vak leány a gondolkodás, ha a világtalan érzelem a kívánság vezeti! Nagy megnyugvással jártuk az önáltatás útjait: kissé emlékeztettünk a németekre, akik Nietzschéjük szerint szabályos léptekkel masíroznak a kháosz felé. A mi kortásaink ábrándjaik felé haladtak elrettentő önbizalommal a szakadékba. Soha nem láttam magabiztosabb lelket annál, aki mikor már félország kiesett hatalmukból nagy buzgalommal kijelentette: „győzni fogunk, mert győznünk kell”. Bizonyára úgy tudta, hogy ennél szilárdabb következetességű mondat nem fogamzott meg emberi agyvelőben. Nincs veszedelmesebb, mint ha egy nemzet életében elhatalmasodik a hazugságok bizonyos rendszerének és eszmények bizonyos szövevényének különös és hazug együttese. Nagyjából ez a nacionalizmus. Ennek gyümölcseit élvezhetjük a jelenben. Miben hittek tulajdonképpen? Alapjában véve mindnyájan a csodában hittek, értsük meg, nemcsak a fasisztákról beszélek, jobboldaliak, baloldaliak egyaránt. Amazok csodafegyverekben, emezek csodálatos felszabadulásban. Olyanban, amely valljuk meg jobban hasonlít az együgyű hívő gyermekes megváltás-képzetéhez, mint a háború valóságaihoz. Beszéljünk csak emezekről: ezek azok, akikre az új ország is számít. Hogy hitték, hogy az, ami jön, olyan lesz, amilyennek képzelik! Hitték, mert így esett jól nekik. Hogy hitték, hogy a németek kardcsapás nélkül adják át Budapestet, hogy a hadak vége megoldja kérdéseinket. A rém-

uralom poklának levegőjét szíva mennyországnak érezték a közledő ütközetet. S elrémültek és csalódtak, amikor az ütközet ütközet maradt, a háború háború maradt, nem törődve azzal a mellékes körülménnyel, hogy színhelye nem a volhyniai síkság, hanem a Gábor Áron-utca. Miért kell azonban még mindig beszélni minderről? Mert ha jól körülnézünk kortársaink legtöbbszörének még mindig van egy-egy kedve szerinti csoda a tarsolyában: hirtelen fordulat, kedves meglepetés, gazdasági erők képében megjelenő deus ex machina, vagy kölcsön, amely jótékony arkangyal köntösébe öltözött. Ilyesmiben hisznek.

Kétféle csoportra oszlottak, így álltak jobbra, vagy balra. Egyikük csalódottságát emlegetve, sebeit nyalogatva ismételteti konokul, fölháborodva azt, ami természetes, hogy a felszabadulás nem maga a szabadság. Másikuk minden ellenkező jel ellenére állítja, hogy a felszabadulás maga a megváltás. Holott a felszabadulás természete szerint csak a szabadság kezdete, s a szabadság megint csak kezdete annak, hogy rendet tegyünk a romok között, s e rend megint csak kezdete annak, hogy a készülő világ jobb legyen, mint a régi volt, ami megint... De minek folytatni? Előveszem újságjainkat s nem érzem belőlük az igazság, sőt még az igazáról meggyőződött lélek légkörét sem. Erőltetett állítások, amelyek összetévesztik a kezdetet a véggel, az indulást a céllal, a gyermekcipős demokráciát a megvalósult szabadsággal, héjjat velővel, szavakat ideákkal, jelszavakat valósággal. Hallgatom a beszélgetéseket, az emberek nagyrésze csodában hisz, ha csodának nevezem azt a kedvező véletlent, amelynek előidézése nem áll hatalmamban. Én csak azokban hiszek, akik nem hisznek a csodákban. Akik függetlenek saját reményeiktől is, a kedvező véletlenek áhításától is s attól is, hogy biztosra vegyék: kedvező az, amit éppen nem tapasztalunk. Azokban hiszek, akik többre tartják a maguk munkájával elérhető szerény eredményt, mint a sors várt ajándékait. E sorsjátékos nemzetben, amelynek tagjai folyton valamilyen nyereseményre spekulálnak, amelyet minden támpont nélkül főnyereseménynek hisznek, abban hisznek, aki a saját munkájának és a saját munkája eredményének gondolatkörében marad. Ismeri feladataink nagyságát és erőink gyöngeségét. Nem forradalmas nép fia vagyok, bármily jól esnék is nekem, ha így volna: egy lábbadozó nép az enyém. Ezért nem azokat keresem emlékezetemben, aki hátszéllel haladtak, teli ifjúsággal egyenesen céljaik

felé s mögöttük volt a nép. Nekünk még inkább csak a nép érdeke van a szemünk előtt. Illúziókkal ezt éppúgy nem lehet szolgálni, mint a nemzetet. A haza elvárhatja tőlem, hogy meghaljak érte, de azt nem, hogy hazudjak neki, mondotta gondolom Montesquieu. Hazudnék, ha azt mondanám, hogy hazám népe ma kígyúlna Petőfi „vive la république” kiáltására. A nép teste beteg és sérülésekkel teli, a hadak útján árokba lökték a hadigépek.

A vezetőinek hibájából szerencsétlen Magyarországra gondolok. Nem gondolom azonban, hogy mert szerencsétlen volt, most föltétlenül és következőképpen szerencse éri. Azt gondolom, amit a közmondás mond, a közhelyet: kiki maga szerencséjének kovácsa. Egy olyan író jut eszembe, akivel nem igen fűz össze sem közös szemlélet a világról, sem egyforma reménykedés a jövőre. A helyzetünk is más, mint Kemény Zsigmond idején volt, ezer-nyolcszázötvenben. Akkor a magyarság, nem illuzionizmusának közreműködése nélkül, de a becsület és haladás ügyében bukott el. A hanyatlás szembeötlő: száz évvel később az úrnép illuzionizmus a magyarságot egy becsstelen üggyel buktatta el. Ha Kemény Zsigmond szövegében a forradalom szó helyébe ellenforradalom szót teszünk, ha „a nép apostolai” szavak helyében a nép ámítóira gondolunk, s ha nyugat helyett keletet értünk és viszont, a „Forradalom után” bevezető sorai ma is időszerűek: Ezt mondja:

„A múlt forradalom alatt e sorok írója kettőt nem tudott elhinni, ti.

hogy a győzelem esetén mint független ország fennállhassunk, – s

hogy megengedhesse Európa e győzedelmet.

A nép apostolai éppen e kettőt találták legkönnyebbnek.

A harc folyt.

Az eredményeket ösmerjük.

Már most a nagy hajótörés után egy parton vagyunk, hová a zivatar vetett ki és nem evezőink vittek. A vakmerő kormányos keletre mutatott, mi nyugaton állunk. Ellenkező távolságok.

S mit kell tennünk jelen helyzetünkben?

Én azt mondom: akasszunk egy votiva tabellát a templom falára csodás menekülésünkért, szedjük össze vagyonunk maradványait, gazdálkodjunk, szerezzünk, munkálkodjunk a körülmények közt ernyedetlenül és józanon.”

Bizonyos, hogy kereshetnék lelkesítőbb citátumot is. Bizo-

nyos az is, hogy az ilyen szívesebb fogadtatásra is találna. Elvégre hazám fiaiban akkor dobban egyszerre a szív, ha panaszról vagy sérelemről szól az ajak, s e nemzet tagjai körülbelül csak akkor és addig érzik egy család tagjainak magukat, amikor és ameddig „a bánat és a bor szívükben frigyre lép”. Legyen azonban vége nálunk a politikai cigányzenének. Világos, hogy Kemény Zsigmondot nem azért idézem itt, mintha keményzsigmondja akarnék lenni a ma zajló forradalomnak, amelyről mondják, hogy zajlik, de nem mondják, hogy eredményeivel elébeszalad harcainak. Inkább a bukott ellenforradalmi idők s a belőlük ittmaradt ellenforradalmi ihletésű ábrándrendszerek keményzsigmondi vizsgálátára volna szükség. Ilyenfajta realizmusra kell törekednünk. E folyóirat címe nem oly nagyratörő, mint általában a címek lenni szoktak. Valóság: szürke szó, páthosz nélküli. Ám néha úgy érzem, biztosabban ellentéte a hazugságnak, mint az igazság. Az igazság mindig valakié. A valóság kívülünk van. Nem befolyásolhatják szorongásaink, vágyaink, reményeink. Legfeljebb tetteink.

A VALÓSÁG ez: a háború átgázolt Magyarországon, ezzel megszabadította Magyarország földjét a németektől s ezzel felszabadította az országban megmaradt demokratikus erőket, hogy a nemzet életét az új körülmények közt újrakezdjék. Semmi meglepő nincsen abban, hogy azok, akik szólnak inkább a felszabadulást mondják, azok akik hallgatják őket inkább a gázolást érzik. S ugyancsak semmi meglepő nincs abban, hogy a szóvivők frazeológiái s a hallgatók érzelmei két malomban örölnék. Minden katasztrófa a magánélet élményeit rugtatja előre. Így van ez különösen olyan országban, ahol a katasztrófa elleni védekezés sem tudott a közügy fokozatáig eljutni, s kinek-kinek magánügye maradt. Ahol elmaradt „a tömegben felállás”, s az ellenállás ritka esetben ment túl a rossz ügytől való dezertálás méretein. Ahol csaknem mindenki magánemberként, civilbujdosó, vagy katonaszökevény gyanánt húzódott ki a tömegkatasztrófából. Tulajdonképpen nincs mit csodálkozni azon, hogy az átlagmagyarnak, akinek magánéletét emberi és anyagi környezetét ugyancsak szétzilálta a háború, első és az első időben egyetlen vágya: ezt hozni rendbe. A maga portáját. A közügyet annyira veszi észre, amennyiben elősegíti vagy akadályozza ezt. Ezért van, hogy közügy és közöny ma sokakban körülbelül annyira rokonfogalmak, amenny-

nyire rokonhangzásúak. Egy bethleni rendszerű kormányzás bizonytalannal örvendezhetne ennek. Egy demokratikus rendszernek van mit aggódnia miatta. Már csak azért is, mert nem remélhető, hogy a magánügyeivel még rendbe nem jött tömeg megfelelően értékeli majd azokat az első eredményeket, amelyeket Magyarországon a demokrácia a nemzet és az állam újrafelépítése terén elért. Gondolkodása nem viszonyítja azt, hogy hol állottunk ezerkilencszáznegyvenöt elején és hol állunk ma. Nem veszi számba ma se, hogy a német haderő egyetlen győzelmet aratott volt Magyarországon: a magyar állam materiális feltételeinek totális megsemmisítése volt ez. Mert elvégre a modern állam elsősorban vasutak, gépkocsival járható utak, hajózható folyók, használható hidak, működő telefonhuzalok rendezett hálózata. Ezt a hálózatot, s mindazt, ami ezt a hálózatot felhasználhatja, a németek és segédek majdnem tökéletesen megsemmisítették. Ugyanekkor a Sztójay–Szálasi-év napfényre hozta és megmutatta, hogy huszonöt év eszméket és erkölcsöt elvető rendszerei milyen pusztítást végeztek azokban a szellemi és erkölcsi erőkben, amelyek egy nemzet létehez föltétlenül szükségesek. Bátran állíthatjuk, hogy Magyarország 1945 elején mint állam és mint nemzet nem volt. Ma Magyarország van. Optimizmusunk körülbelül el is fér ebben a tőmondatban. Az eddig eltelt kilenc hónap begyűjtött eredményei kétrendűek. Külpolitikai és anyagi természetűek. Magyarország független létét előbb a fegyverszünettel, majd a potsdami határozattal elismerték. Remélhető, hogy közelebb vagyunk a békekötéshez, mint amennyire eltávolodtunk a fegyverszünetről. Tudnunk kell, hogy a független nemzeti lét ajándékát az Egyesült Nemzetektől kaptuk. De a Szovjetunió kezéből. Világos hogy az inkább előleg a jövőre, mint jutalom a múltért. A másik eredmény anyagi természetű: az állami életet a nehézségekhez és az eszközök hiányához mérten meglepő gyorsasággal sikerült restaurálni. Állam van, közigazgatás van, rendőrség van, politikai élet van, sajtó van. Vagyis megvannak a feltételei annak, hogy nemzet, demokratikus közösség, rend és új demokratikus közszellem legyen. Mindamellettt Kölcsey szava ma is időszerű: „Haladás a matériában, haladás a lélekben semmi...”

VILÁGOS, hogy minden országban az szabadul fel, ami van. Egy táj, egy termő szántóföld, vagy egy lecsapolandó mocsár ki-

gőzölgései nem változnak meg azzal, hogy fölötte fordul a szél. Ha igaz az, hogy ex nihilo fit nihil, igaz az is, hogy a demokrácia abból lesz, ami éppen van. A demokrácia tulajdonképpen nem tesz mást, mint formáiban napfényre hozza azt, ami rejlik egy társadalomban. Csak ezt és semmi egyebet. Miért kellene meglepődnöm azon, hogy a demokratikus berendezkedés élesebb fényében ma ugyanazt a társadalmat látom, amely azelőtt a náciizmus ködgomolyagjai mögött húzódott meg? A szenvedés nem nemesít társadalmakat, legfeljebb személyeket, s azok közül is csak a választottakat s nem a hivatalosakat. Az apró nehézségek mögött van egy mélyebb válság, amely nyugtalanítja a lelkiismeretet, s azokat, akik rendelkeznek ilyesmivel. „Azt tessék nekem megmondani – pilantott rám egy tardi parasztember még a télen Debrecenben – hogyan fogjuk rendbehozni az erkölcsöket?” Mit válaszolhattam volna neki? Szent Ágostont idézem: „Megrendült a világ. A régi ember megrázkódtatáson megy át. A test présbe kerül, hogy a lélek kicsorduljon és tündököljön”? Ne áltassuk magunkat: a régi ember a megrázkódtatások után régi tulajdonságaiban jelentkezik. S az új még csak készülődik valahol, műhelyek mélyén, falvak peremén. Egy volt embertípus még nem tűnt le és új még nem érkezett meg. Egy új világ nem születik meg, sőt egy régi világ sem teremődik újjá néhány nap, vagy néhány hónap alatt. Nemcsak nálunk van így. Egy francia hetilapot forgatok, véletlenül került ide, első fecske gyanánt, mint egy üzenet a palackban. A problémák nagyjából ugyanazok. Morális krízis, amely felől egyesek meddően és eredmény nélkül panaszkodnak (mint Mauriac) mások egyszerűen eltagadják (mint ez átmeneti idő bajnokai). Egyeseknek minden rendben van, mert túl vannak a háborún, másoknak semmi sincs rendben, mert nincsenek túl a háború kísérőjelenségein. Mi van még? Közelítő tél, fenyegető ínség. És mi hiányzik? A hit, a bizalom, a lelkesedés. „Semmi sem szükségesebb – írják a franciák – mint a kormányzat megszilárdulása, ám egyben semmi sem szükségesebb, mint ehhez a népi tömegek együttérzése és támogatása. Veszélyben nem a kormányzat biztonsága van, amelyet semmi nem fenyeget komolyan, hanem a kormányzat föltétlenül szükséges kapcsolata és szövetsége a népet képviselő szervezetekkel.” Mintha a mi problémáinkat ők kimondanák. Azok, akik az ország irányítását és vezetését első pillanatban kapták kezükbe nálunk, helyes ösz-

tönnel függesztették Kossuth képét Debrecen falaira. Nem annyira egy helyi tradíció szerint. Inkább azért, mert Kossuth volt, aki talpra tudta állítani tömegben a nemzetet, valamiféle nemzeti forrásot tudott teremteni, amit aztán Görgey hadosztályokká, felszereléssé és hadisikerekké változtathatott át. Most nagyjából ugyanerre lett volna szükség a munka vonalán. Legalább, egy Kossuthra és lehetőleg több Görgeyre, mármint 1848-as Görgeyekre. Hogy ezek elmaradtak, aligha jelent mást, mint elhúzódó nehézségeket és késedelmet. Ám az idő is veszteség. S jelenti azt, hogy közszellem, vagy különös ízű szóval élek: közlélek az országban ma is alig van. Van helyette bizonytalanság és bizalmatlanság, egymás nyugtalan méregetése, mind általánosabbá harapódzó gyanakvás és illuzionizmus, mind bágyadtabb cselekedet s mind élénkebb várakozás valamire, amely dönt majd javunkra rólunk, nélkülünk. Mindez szükségképpen meg fog változni, rajtunk csak az múlik, hogy mennyire gyorsan. S mindez szükségképpen van így. A mérég nem tűnik el azzal egy mérgezett szervezetből, hogy a mérégkeverő öngyilkos lett. Azzal, hogy Goebbels holttestét a kancellári palota udvarára kiterítették, még nem szűnt meg az a logikai és erkölcsi zűrzavar, amelyet ő elég céltudatosan árasztott Berlinből. A mohamedanizmust nem lehetne Mekka megsemmisítésével eltüntetni a lelkekből. Hit ellen hittel, eretnekség ellen orthodoxyával lehet csak harcolni, akkor is, ha forradalomról van szó. Ideák torzképével ideálok képét kell, hogy szembeszegezd s Európa ma még bajaival kell hogy bajlódjon, a helyett hogy máris ideákat hirdethetne s követne. A „felmagasztalt bestia”, ahogy Keresztury nevezi a goebbelsi művet, él még, ha meg is semmisült hatalmi eszköze, a Wehrmacht. Él a szívek mélyén, az eseményekre való öntudatlan reagálásban, él az értelem fölött eluralkodó ösztönök parancsuralmában.

A goebbelsi műnek, amelyet talán nem nevezhetünk világnézetnek sem, két pillére volt. Az egyik megtanította az embereket arra, hogy a tényeket vágyaikhoz, a valóságot reményeikhez igazítsák. A másik: a civilizáció technikai eredményeit állította az ősemberi ösztönök szolgálatába. Mindez, fájdalom, mélyen gyökerezik az emberi lélekben. Hosszabb idő, komoly hit, világos eszmék rendszere kell ahhoz, hogy a német hatalom leveretése után a náci szemlélet kísértetei is visszaűzessenek a sötétbe. A fölszabadulás után az első feladat e náci-szemlélet leigázása, ami

természetesen nem rendőri kérdés. A goebbelsi rendszer legfontosabb összetevőinek maradványai itt vannak közöttünk, az egyik illuzionizmus formájában, a másik elvadultság és szenvedélyesen ősemberi reagálás formájában. Az illuzionizmus ellen a valóság ismeretét és kultuszát, az ősemberi ösztönök és civilizációs vívmányok szövetsége ellen, az emberi erények és civilizációs vívmányok szövetségét kell állítanunk. Mindez persze nem magyar kérdés, hanem európai kérdés is. A politikus, aki mában és holnapban gondolkozik, azt mondja: a népek a zsarnokság uralma alatt éltek, nem tudták szavukat hallatni, választatni kell. Meg kell kérdezni a népeket, hogy mit akarnak. Az író, aki múltban és jövőben gondolkodik, eltűnődik, szerény lesz és ezt mondja: a népek az ösztönök uralma alatt éltek, nevelni kell. Meg kell tanítani a népeket gondolkodni, hogy maguknak és egymásnak jót akarjanak.

KÖZGONDOLKODÁS terén, fájdalom, ugyancsak hátra vagyunk. Legnemzetibb vagyónunk, maga a nyelv, nyelvtanában, szabályaiban, minden léptékre lépni tudó csodálatos rugalmasságában nem parancsol logikus formát, kimért racionalizmust a mondandóra. Jobban kedvez a költészetnek, mint az értelmi prózának, jobban a páthosznak, mint az arányérzéknek. Mély szomorúság rejlik egy írónk mondása mögött: ha valamit igazán logikusan akarok kifejezni, legjobb ha előbb lefordítom franciára. Műveltebb rétegeink fiai közül leginkább azok tudnak igazán szigorú rendet tenni gondolataik közé, akik a németen kívül más idegen nyelvet is beszélnek. Nem véletlen, hogy a latin műveltség fogyatkozásával szinte évtizedről évtizedre csökken a ráció fegyelme politikai gondolkozásunkban, parlamentünkben, szónoklatainkban és publicisztikánkban. S amellet a köz ügyeiről való gondolkodás, értékes formában, milyen kevesek sajátja! Az értelem szigorú szabályozó szerepe a véleményalkotásban és a fogalmazásban körülbelül annyi emberre terjed, amennyi a legjava könyvek olvasóközönsége volt, kétezer, háromezer lélekre. A többi, aki értelmiségnek gondolja magát, inkább csak úgy, hogy a „lateiner”, „honorácior” kifejezéseket fordítja önkényesen „értelmiségre”, gondol ugyan a köz dolgával, de hogy miként, arról jobb nem megemlékezni. S ami ezeken túl van, ami ezek alatt van..... A fiatal magyar demokráciának azokkal az

elemekkel s azok között a félreértések között kell a maga munkáját elkezdenie, amelyeket a náciizmus hagyott rá örökül. A népi demokráciának dolga van mindenekelőtt a néppel, amelynek sokat emlegetett józansága mindenekfölött csalódottságából és hitetlenségéből táplálkozik. Ezek lehetnek hasznos erők, ha fékezni kell a rosszat. De nem lehetnek hasznosak, ha lendíteni kellene a jót. Kérdés, hogy ugyanaz a bizalmatlanság, amely parasztságunk jórészét kívül marasztotta a náciizmuson, nem marasztalja-e kívül értelmileg, legalább egy ideig a demokrácián? Dolga van a középosztállyal, a kispolgársággal s félproletár, de korántsem öntudatosan proletár rétegekkel, amelyek nem igen maradtak kívül a náciizmus hatásain. Ezeket az ország újjáépítéséből és a demokrácia életéből kihagyni lehetetlen is, igazságtalan is. Ha azonban nem akarjuk őket kikapcsolni, akkor számon kell vennünk mindazt a balítéletet, ami bennük még él. Vigyáznunk kell, hogy ezeket a fiatal demokrácia ne igazolja, hanem cáfolja.

A demokrácia abból a társadalomból, amelyet a fölszabadulás itt talált, szűk rétegekre számíthatott csak igazán. Ez a szűk réteg az értelmiség elitjéből és a szervezett munkásság legkiműveltebb elemeiből áll. A többieknek nincs és nem is igen lehet még elég politikai képzettsége ahhoz, hogy meg tudja ítélni, mi a haladás a jelenlegi körülmények között? Hogy lássa: mi az elmúlt huszonöt év, mi a náciizmus, mi a háború következménye s mi a demokrácia mulasztása s hogy ezek között különíteni tudjon. A „körülmények, amelyek között munkálkodnunk kell ernyedetlenül és „józanon” korántsem egyszerűek s korántsem mindenben kedvezőek a fiatal magyar demokrácia számára.

A világ erőinek, európai helyzetünknek, társadalmunk állapotának ismerete kell ahhoz, hogy valaki helyesen ítéljen. Három olyan fogalomkör, amelyekről az elmúlt évtizedekben csak balítéleteket terjesztettek a közvéleményformálás eszközei. Ezeket a balítéleteket a felszabadulás nem takarította el a németekkel együtt. Itt vannak, jelen vannak és a demokrácia oldaláról számos ügyetlenség mozdítja elő, hogy jelenlétük egyre intenzívebb legyen. Fájdalom, napjaink hangosabbjai nem tudják azt, amit tudnak a munkásság legharcosabb pártjának vezetői: nem a demokráciához kell igazítani — képzeletünkben — a valóságot, hanem a tényekhez kell igazítani a taktikát. S mégis baloldali elhajlók buzgón szolgálják azt, hogy a jobboldali módra reagálók igazukban

érezhessék magukat. Így fejlődnek ki azok a hamis és a valóságostól távoleső antitézisek, azok a hazug ellentétek, amelyeknél biztosabban semmi sem akadályozza meg a józan közgondolkodás kialakulását. Hogy csak egy példát mondjunk: ha nem is polgári címkéjű, de polgári ihletésű demokrata sajtónk ijesztő és egyre gyorsuló ütemben végzi elszakadó hadmozdulatait a magyar tömegek érzelmvilágától. Azzal, hogy olyan érzelmeket is sért, amelyeket megsérteni nemcsak oktalan, hanem fölösleges is. Nem értelmes dolog azt állítani, hogy a nyelvvédelem ikertestvére a fajvédelemnek, először azért, mert ez nem igaz s ha logikus a logikátlanságban, akkor az ügybuzgó nyelvkeverő ilyen szemlélettel eljuthat odáig, hogy Kazinczy könyveit javasolja a fasiszta könyvek jegyzékére. Másodszor azért, mert az ellenfélnek érvet ad a szájába; íme már nemcsak fajtánkat támadják, hanem nyelvünket is. Miért? Mert nyelvében él a nemzet! Nem értelmes dolog a munkás szimbolikus figuráját olyan helyzetben rajzolni le, amelyben éppen a milléniumi emlékműre készül lesújtani kalapácsával. Mert az „ezerév” frázissá koptatva ugyan káros volt a magyar közéletben, de tény az, hogy ezen a területen magyar államot mégiscsak nyolcszázkilencvenhatban alapítottak. Nem okos cselekedet antiszemitizmust kiabálni, ha egy párt vagy egyesület magyarságát hangsúlyozza. Egyszerűen azért, mert hogy magyar az, aki antiszemita, ezt náci állították egyedül Magyarországon. Tehát a maradék náci malmára hajtják a vizet, akik most magyarról hallván, antiszemitizmust kiáltoznak. Nem indokolt Szent Istvánt feudalizmusban „elmarasztalni” akkor, amikor a Szovjetunió bátran vállalja a nagy Oroszország nemzeti múltját, az orosz-japán háborút is. Az, hogy a Szabadság téren felelőtlen elemek szobrok értelmetlen döntögetésére használják a szabadságot, egyfelől nem igen fogja megjavítani viszonyunkat északi szomszédunkkal. Viszont meg fogja keseríteni annak a szegény magyarnak a szájízét, aki egy batyuval a vállán, esetleg éppen északról, esetleg éppen a Szabadság terére érkezik. S meg fogja keseríteni annak a sokszázezer magyarnak a szájízét, akik a demokráciától a mi érdekeink képviselőjét várják és tudják, hogy ez a magyar érdek: béke szomszédainkkal, de egyben együttérzés, szolidaritás honfitársainkkal is. Az ilyesmi – végső fokon – érveket fog adni azok használatára, akik azt akarják bizonygatni, hogy a népi demokrácia Magyarország denacionalizálását tűzte ki

céljával. Az ilyen apró jelenségekből adódik az ellentétek oly hamis följelődése, amely, mint tapasztaltuk már, évtizedekkel lassíthatja egy ország fejlődését. Katasztrófákba és veszteségekbe vihet. Kormányzatot, sajtót, kormányzati rendszert szakíthat el ügyes és szemfüles ellenfeleinek jóvoltából, egy nemzet consensusától. Az ilyesmi azt bizonyítja, hogy demokráciánkban is vannak, akik elszakadtak a valóságtól. Nem veszik figyelembe a tényeket, amelyek közé tartoznak egy nemzet érzelmei is, szentelt fájdalmai is. „Jó hazafinak lenni nehéz, de nem lehetetlen” Virágh Benedeknek ez a mondata sohase volt olyan igaz, mint e katasztrófa után. Ezt tudjuk jól mind, akik a hazafiságnak új értelmét és új összetevőit kerestük és keressük, tájban, békés munkában, nemzeti kultúrában. De tudjuk jól azt is, hogy a sovinsztákkal egy mértékben vétkezik a „haza és haladás” ellen, aki denacionalizálni akar akár öntudatlanul is egy népet és nemzetet. Amelyről különben mindazok, akik ellen vétkezett, úgy döntöttek, hogy szükséges megmaradnia „külön színként a népek palettáján”.

„HABÁR fölül a gálya s alul a víznek árja, azért a víz az úr”, mondogattam magamban kevés haraggal és elnéző mosollyal Petőfi versét, nézván a felszabadult Pesten az elszabadult kereskedelmet, a tevékenykedő korrupciót és a reménykedő reakciót. Tudom, hogy a csecsemő, amikor megszületik, még arcának rángásaiban viseli a görcsök emlékezetét. Csak idő kell hozzá és anyatej, hogy arca kisimuljon és teste kigömbölyödjön. A náciizmus tudta, hogyan kell szolgáltatni a jóval a rosszat, a demokrácia talán tudni fogja, mint kell szolgáltatni a rosszal a jót. S hol vannak még a változás derékhadai! Az ember messziről érzi az üzemek dohogását s hogy a kisember keze alá szabott földeken indul a munka. Ha forradalmár vagy, légy türelmes, adom a tanácsot magamnak és a fiataloknak; a feltételek után talán megváltozik az ember is. A katasztrófák és megpróbáltatások ideje, úgy rémlik, a mi számunkra is véget ért egy időre: a próbatételek ideje következik. A munkáskéz és kimunkált értelem döntik el, hogy mire jutunk majd.

E hasábok az értelem kimunkálására hivatottak. Nyitva állanak a fiataloknak, egy új nemzedéknek. Hogy keressék rajtuk hagyomány és haladás, munkálkodás és gondolkodás összhangját. Hogy

összefoglalják tanulságait a múltnak, kritikáját a jelennek, terveiket a jövőnek. Apáik két háborúban először egy értelmetlen, másodszor egy becstelen üggyel buktatták el hazájukat. Az apák számára a nemzet ennyi volt: közös panasz a múltból, közös ábránd a jövőről. A mi számunkra legyen közös tanulság a múltból, közös terv a jövőre. Ennek feltételei, hogy ellene mondunk minden illuzionizmusnak, minden hazugságnak, minden megaluvásnak a gondolkodásban. A nép, amely a nemzethalál pereméről feltápáskodik, lehet gyarló, lehet tanulatlan, lehet becsapott. Lehet gyöngé és még alig öntudatos. De a miénk. Életünk értelme nemigen lehet másban, mint őbenne. Előbb abban, amit tettünk érette, később abban, amihez eljutunk általa.

(1945)